

TEMPERAMENTOVÉ VLASTNOSTI A VÝKONOVÁ MOTIVACE ZÁVODNÍKŮ VE VODNÍM SLALOMU*

TEMPERAMENT CHARACTERISTICS AND OF THE PERFORMANCE MOTIVATION THE COMPETITORS IN CANOE SLALOM

M. Bílý, V. Süß

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta tělesné výchovy a sportu

ABSTRACT

The goal of this article is to show temperament characteristics and the character of the motivation of the top competitors in canoe slalom. Monitored group was created by members of the National canoe slalom team 2004/3 women, 12 men/. Temperament characteristic were monitored by Eysenck's temperament questionnaire (personality factors) and by questionnaire of the performance motivation. Knowledge and respecting of the temperament and performance motivation of athlete should be the automatic part of training process. The results indicates that for achievement of the top result in canoe slalom is at present dominants type phlegmatic with low score of neurotic and with lower level of the performance motivation and retarding anxiety.

Keywords: temperament characteristics, performance motivation, white water slalom

SOUHRN

Cílem příspěvku je ukázat na temperamentové vlastnosti a charakter výkonové motivace u vrcholových závodníků ve vodním slalomu. Sledovaný soubor tvořili členové reprezentačního družstva vodních slalomářů v roce 2004 (3 ženy a 12 mužů). Temperamentové vlastnosti byly sledovány pomocí Eysenckova dotazníku temperamentu (EPI) a Dotazníku motivace výkonu (DMV), Pardel, T., Maršálová, L., Hrabovská, A. (1984). Znalost temperamentu a výkonové motivace sportovce, respektování jejich zvláštností, vlivu na výkonnost, motorické učení, vztahy by měla být samozřejmou podmínkou tréninkového procesu. Výsledky ukazují, že pro podání vrcholového výkonu ve vodním slalomu je v současné době dominantní typ flegmatik s nízkým skóre neurotismu, s nižšími hodnotami motivace výkonu a brzdící anxiety.

Klíčová slova: vodní slalom, výkonová motivace, temperamentové vlastnosti

Úvod

Vodní slalom lze charakterizovat jako disciplínu provozovanou na divoké vodě. Probíhá převážně v přírodním prostředí, které se mění nejen jako vnější rámec pohybové činnosti, ale především z hlediska podmínek, které rozhodují o výběru adekvátních pohybových odpovědí (Kratochvíl, Bílý 1997). Výkon ve vodním slalomu je podmíněn optimálním sladěním pohybové struktury s funkcí organismu, adaptovaného na vysokou zátěž a vysokými nároky na psychiku závodníka (Rohan, 1991). Z psychologických nároků jsou zvláště důležité senzomotorické schopnosti. Výkon ovlivňují rychlé pohybové reakce, pohotové řešení situací. Velmi

důležitá je specifická odvaha se zvýšenou ochotou riskovat a vysoká odolnost vůči emocionálnímu napětí. (Bílý, 2002)

Podle Cattella (1970) výkon v nejširším smyslu závisí na centrálních (mentálních) schopnostech, lokálních schopnostech (smyslových orgánů a motoriky) instrumentálních strukturách (získaných dovednostech) a neintelektuálních faktorech (motivaci, emocích a únavě). Tyto faktory nejsou stejnorodé – některé lze rozvíjet, jiné jsou relativně stálé, jiné charakterizuje značná dynamika, existují vztahy s korovými oblastmi mozku i s podkorovými centry (Hošek, 2002).

*Příspěvek vyšel s podporou výzkumného záměru UK FTVS "Aktivní životní styl v biosociálním kontextu" číslo MSM 00 21 08 64.

V užším psychologickém pohledu výkon považuje za závislý na schopnostech (senzorické, pohybové a intelektuální) a motivaci. Význam schopností je ve sportu všeobecně uznáván, motivace ale bývá, zvláště u schopného člověka, považována za takřka automatickou, což nemusí vždy odpovídat skutečnosti (Dovalil et al., 2002).

V kanoistice na divoké vodě považujeme z psychických faktorů za zvláště důležité senzomotorické schopnosti, jako jsou: rychlé pohybové reakce, pohotové řešení situace, specifickou odvalu se zvýšenou ochotou riskovat, vysokou odolnost vůči emocionálnímu napětí a schopnosti maximální koncentrace pro krátký časový úsek, s výrazným citem pro odhad vzdálenosti.

Vodní slalom svým charakterem vyžaduje neustálé zdokonalování při zapojování vnější i vnitřní představivosti. V průběhu sportovní přípravy využívá typicky autodidaktickou strategii (MacIntyre, 1999). Valoušek (1974) zjistil, že výkonnější závodníci dosahovali ve všech zkouškách vyšší úroveň schopností v rychlém rozhodování, řízení pohybové aktivity a adaptaci na nové podněty. Byli lepší i v odhadu krátkých časových intervalů. Byl prokázán pozitivní vztah mezi vyspělostí a kinestetickou citlivostí – vyšší fyzický věk má ve slalomu a sjezdu pozitivní vztah ke sportovnímu mistrovství.

Analýzou činností ve vodním slalomu na psychické zátěže se podrobněji zabývala Böhmová (1981). V řízeném rozhovoru vybraní respondenti (2 trenéři, psycholog, lékař reprezentačního družstva, 9 reprezentantů ČSSR) posuzovali náročnost disciplíny na psychické procesy a aspekty osobnosti.

Jelikož se vodní slalom stal olympijským sportem a toto sledování bylo prováděno před 25 lety, považujeme za nutné přehodnotit strukturu identifikovaných kompetencí, které jsou rozhodující pro podání vrcholového výkonu. Tato potřeba je i v návaznosti na posun v materiálním a technickém vybavení, které se dnes používá ve vodním slalomu a v úpravě pravidel.

Psychické a osobnostní parametry vrcholových závodníků ve vodním slalomu

Studiem osobnosti ve vodním slalomu se zabývala řada autorů. Hlavsa a Hošek (1968) orientačně vyšetřovali 31 špičkových závodníků metodami: Cattellova 16PF, Eysenckova osobnostního dotazníku EPI, Mittenacker – Tomanova dotazníku PI (Personality Inventory). Komplexní výsledky tohoto výzkumu, rozšířené o další položky dotazníku Taylorové (MAS), IQ, přináší studie Vaňka, Hoška a Svobody (1974). Vodní slalomáři, resp. sjezdaři jsou nadprůměrně inteligentní, sebevědomí, ambiciózní, anxiózní, neuropsychicky stabilní. Podle Havlíka (1993) jsou nejvýkonnější věkově starší sportovci (nad 23 let).

Jsou introvertnější, svědomitější, vytrvalejší, agresivnější a nekonvenční.

Křížková (1994) uvádí, že více prediktorů lze hledat v oblasti dynamiky osobnosti a to především ve vlastnostech souvisejících s aktuálním chováním člověka v měnících se situacích. Jde především o prediktory motivačně volní a o oblast psychické odolnosti.

Pokusila se určit nejdůležitější osobnostní parametry špičkových závodníků, které by umožňovaly predikci sportovní úspěšnosti. Zjistila, že vrcholoví slalomáři mají signifikantně menší brzdící anxiozitu a větší motivaci k výkonu než méně úspěšní. Dále mají úspěšnější závodníci větší neurotické tendence. Pro vyšetření použila Dotazníku motivace výkonu podle Pardela, Maršálové a Hrabovské (1984) a dotazníku na měření psychotismu (DOPEN).

Cíl

Cílem příspěvku je ukázat na temperamentové vlastnosti a charakter výkonové motivace u vrcholových závodníků ve vodním slalomu.

Soubor a metoda

Jedná se o případovou studii explorativního charakteru. Výsledky popisují specifickou skupinu vrcholových vodních slalomářů.

Sledovaný soubor

Sledovaný soubor tvořili členové reprezentačního družstva vodních slalomářů v roce 2004, 3 ženy a 12 mužů. Charakteristiku souboru ukazujeme v tabulce 1.

Použité metody

K vyšetření bylo použito dvou standardizovaných dotazníků:

1. Eysenckova dotazníku temperamentu (EPI)
Dotazník tvoří 57 otázek týkajících se chování, jednání a vlastních pocitů v různých situacích. U každé z otázek bylo možné odpovědět pouze ANO či NE. Sečtením zaškrtnutých odpovědí ve třech z pěti dimenzí jsme získali tři výsledné skóre – N (neuroticismu), E (extrovertovanosti) a L (tzv. „lžiskóre“, které má na konečný výsledek jen zanedbatelný vliv). Hodnoty E a N jsme poté vynesli do grafu na osy x a y a vyznačili průsečík obou hodnot do příslušného kvadrantu. Tento kvadrant se shoduje vždy s jedním ze čtyř sektorů „Eysenckova kříže“, vyhrazeného pro určitý typ osobnosti (CH – cholerik, S – sangvinik, F – flegmatik, M – melancholik). Pokud se průsečík nalézá v blízkosti některé z os, případně středu grafu, jedná se o nevyhraněný typ osobnosti (Eysenck, 1960), s hodnotami ± 1 směrodatné odchylky (SD).

2. Dotazníku motivace výkonu (DMV) Pardela, Maršálové Hrabovské (1984), který použila ve své práci i Křížková (1994), představuje modifikaci

Tab. 1. Charakteristika sledovaného souboru.
Table 1. Characteristics of the observed file.

Kategorie	jméno	Dosažené výsledky v roce 2004				Nejlepší individ.výsledky
		ČP	OH	ME	SP	
K1ž	Š.H.	2.	5.			2x1.OH, 2x1.MS
	M.S.	3.		4.	4.	1.ME
	I.P.	1.	15.	3.	3.	1.SP,5.OH
K1	I.P.	2.			4.	3.MS
	O.R.	1.	14.			
	L.K.	5.		12.	19.	
C1	T.I.	2.	5.	1.		4.MS,5.OH
	O.P.	1.		16.	13.	
	J.M.	3.		20.	9.	
C2	J.V.	2.	3.	1.		2.MS,3.OH
	O.Š.	2.	3.	1.		2.MS,3.OH
	M.J.	1.	7.	10.		1.MS,3.OH
	T.M.	1.	7.	10.		1.MS,3.OH
	J.P.	3.		7.	3.	3.SP
	J.P.	3.		7.	3.	3.SP

Legenda: K1 - kajak jednotlivců, C1- kanoe jednotlivců, C2 - kanoe dvojic, ČP - Český pohár, SP – Světový pohár, OH – Olympijské hry, MS – Mistrovství světa, ME – Mistrovství Evropy

Hermensova testu motivu výkonu, který sleduje rozvoj osobnosti vzhledem k efektivitě v učení a práci. Dotazník obsahuje 52 položek tvořících tři škály: škálu motivu výkonu (MV) s počtem položek 24, škálu anxiozity brzdící výkon (AB) s počtem položek 17 a škálu anxiozity podporující výkon (AP) s počtem položek 10.

Výsledky

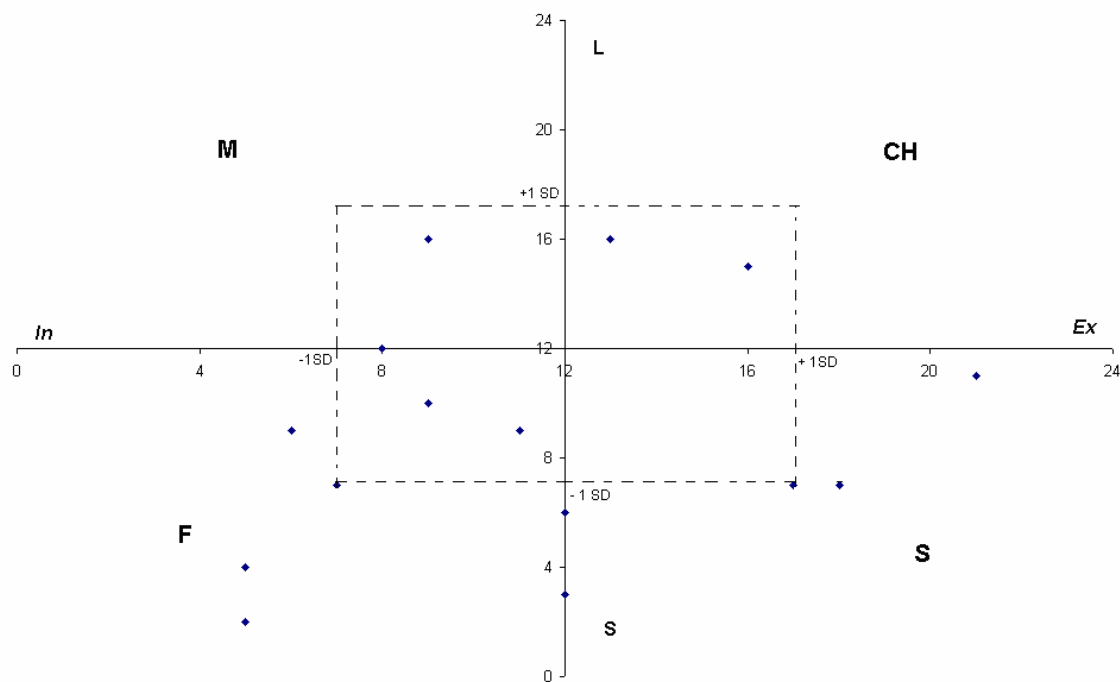
Dimenze Eysenckova dotazníku

Výsledky vyšetření všech členů reprezentačního družstva ukazuje obrázek 1. Šest závodníků se zařadilo mezi flegmatiky, tři závodníci mezi sangviniky, dva mezi choleriky, jeden mezi melancholiky, dva závodníci se pohybují na hranici

mezi flegmatiky a sangviniky a jeden na hranici mezi typem flegmatik a melancholik.

Diskuse

Oproti poslednímu, stejně zaměřenému vyšetření Valouška z roku 1974 a Křížkové (1994) jsme použili pouze dvou dotazníkových metod. Z metod, které byly dále použity v roce 1975, jsme nepoužili Ravenův test inteligence. V minulých letech se prokázalo, že Ravenův test inteligence měří spolehlivě pouze podprůměrné a průměrné hodnoty IQ. Jsme přesvědčeni, že reprezentanti ve vodním slalomu se řadí mezi vysoce inteligentní část populace. V současné době 9 členů reprezentačního družstva jsou studenti nebo absolventi VŠ

Legenda: *M* – melancholik, *Ch* – cholerik, *S* – sangvinik, *F* – flegmatik *In* – introvert, *Ex* – extrovert, *L* – labilní
S – stabilní *SD* - směrodatná odchylka

Obr.1. Výsledky dotazníku temperamentových vlastností.

Fig.1. Results of the questionnaire measuring temperament characteristics (personality factors).

Temperamentové vlastnosti

Lze konstatovat, že výrazně převažují závodníci s nízkým skóre neurotismu. Stupeň extrovertnosti patrně nehraje tak významnou roli. Vzhledem k dosaženým výsledkům v důležitých závodech (MS, OH), se můžeme domnívat, že pro vodní slalom je nejvýhodnější temperamentový rys typu „flegmatik“. Předpokládáme, že tento jedinec se dokáže více oprostit od vnějších podnětů v průběhu závodu a tím se více koncentrovat na právě prováděný výkon. Není bez zajímavosti, že i dva závodníci s vyšším skóre neurotismu dosáhli do současné doby kvalitních výkonů (např. 5. a 4. místa na OH, resp. MS, eventuelně SP) nicméně na medailová umístění nedosáhli, ač jejich výkonnost je k tomu předurčuje. Z dlouhodobé spolupráce s těmito závodníky můžeme potvrdit, že mají větší sklon ke ztrátě koncentrace při podávání vrcholného výkonu.

Výkonová motivace

Ukazuje se, že vrcholoví závodníci ve vodním slalomu dosahují, až na dvě výjimky, poměrně nízkých hodnot (v váženém skóre) ve škále motivace výkonu, což odpovídá dřívějším

zjištěním, že nejlepší sportovci dosahují v hrubém skóre spíše průměrných hodnot (Hošek, 2002). Dále nejlepší závodníci, medailisté z MS a OH, mají výrazně nižší hodnoty brzdící anxiozity, což koresponduje se zjištěním Křížkové (1994). Naopak hodnoty motivace výkonu jsou v našem případě nižší. U některých závodníků, kteří prošli šetřením 1994 a 2004 byly zjištěny změny. Pravděpodobně jsou způsobeny přibývajícím věkem, úspěšností závodníků, zkušenostmi a obdobím, kdy k vyšetření došlo.

V tabulce 3 uvádíme pro srovnání hodnoty získané vyšetřením 50 aktivních sportovců FTVS (Pešek, 2005).

Závěr

Znalost temperamentu a výkonové motivace sportovce, respektování jejich zvláštností, vlivu na výkonnost, motorické učení, vztahy by měla být samozřejmou podmínkou tréninkového procesu. Ukazuje se, že pro podání vrcholového výkonu ve vodním slalomu je v současné době nejvhodnější typ flegmatik s nízkým skóre neurotismu, s nižšími hodnotami motivace výkonu a brzdící anxiozity.

Tab. 2. Výsledky vyšetření výkonové motivace závodníků reprezentačního družstva ve vodním slalomu.
Table 2. Results of the performance motivation of Czech canoe slalom team competitors.

DMV									
	MV			AB			AP		
Kategorie	h.s.	T	S	h.s.	T	S	h.s.	T	S
K1ž	73	36	3	46	41	4	37	60	8
	106	56	7	57	50	6	34	57	7
	83	43	4	53	46	5	27	50	6
K1	79	40	4	46	41	4	46	68	9
	72	33	2	44	41	4	28	50	6
	76	36	3	38	32	2	39	63	8
C1	82	40	4	53	46	5	32	57	7
	92	47	5	38	32	2	45	68	9
	89	50	6	46	41	4	43	66	9
C2	89	47	5	40	36	3	38	63	8
	73	36	3	35	32	2	29	54	6
	98	53	6	32	29	1	44	68	9
	84	43	4	45	41	4	42	66	9
	107	56	7	39	36	3	18	39	3
	89	47	5	39	36	3	33	57	7
Průměr	86	44,2	4,5	43,4	38,7	3,5	35,7	59,1	7,4
Směrodatná odchylka	11	7,5	1,5	7,1	6	1,4	8	8,3	1,7

Legenda: h.s. – hrubé skóre, T – T body, S – Steny, DMV - Dotazníku motivace výkonu, MV - škála motivu výkonu, AB - škála anxiózy brzdící výkon, AP - škála anxiózy podporující výkon

Tab. 3. Výsledky dotazníku výkonové motivace (upraveno podle Peška 2000).
Table 3. Results of the questionnaire measuring performance motivation (modified by Pešek 2000)

	MV			AB			AP		
	Hrubé skóre	T	S	Hrubé skóre	T	S	Hrubé skóre	T	S
Muži	91,61	50	6	78,74	43	4,5	34,05	57	7
Ženy	89,54	47	5	57,76	50	6	29,63	54	6

LITERATURA

- Bílý, M. (2002). *Komplexní analýza techniky pádlování a jízdy na divoké vodě*. Rigorózní práce. Praha: UK FTVS, 77 s.
- Böhmová, H. (1981). *Analýza činnosti ve vodním slalomu se zřetelem na psychickou zátěž*. Praha: Sportpropag.
- Cattell, R., B. (1970). *The scientific analysis of personality*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.
- Dovalil, J. a kol. (2002). *Výkon a trénink ve sportu*. Praha: Olympia.
- Eysenck, H. J. (1960). *Behaviour Therapy and Neuroses*. London: Pergamon Press.
- Havlík, M. (1993). *Struktura a dynamika longitudinálního vývoje výkonnosti vrcholových sportovců (vodní slalom)*. Disertační práce. Olomouc: FKT UP.
- Hlavsa, M., Hošek, V. (1968). Vyšetření vrcholových sportovců – kanoistů a psychologická příprava. *Čs. psychologie* 12, 8.
- Kratochvíl, J., Bílý, M. (1997). Analýza sportovního výkonu ve vodním slalomu a sjezdu na divoké vodě se zaměřením na fyziologické charakteristiky s přihlédnutím k věkovým zvláštnostem sportovců. In Zahálka, F. (Ed.). *Nové tváře - nové pohledy*. Sborník referátů z mezinárodní studentské vědecké konference Kinantropologie 97, (pp. 173 – 177) Praha: FTVS UK.
- Macintyre, T. (1991). Imagery use in canoe – slalom. In *International coaching conference*. Sydney.
- Pardel, T., Maršálová, L., Hrabovská, A. (1984). *Dotazník motivace výkonů*. Bratislava: SPN.
- Pešek, M. (2004). *Výkonová motivace ve sportu*. Diplomová práce. Praha: UK FTVS.
- Valoušek, Ch. (1974). Vyšetření reprezentačního družstva. In Havlík, M. a kol. *Jednotný tréninkový systém ve vodním slalomu*. (p. 15). Praha: Sportpropag.
- Vaněk, M., Hošek, V., Svoboda, B. (1974). *Studie osobnosti ve sportu*. Praha: UK.
- PhDr. Milan Bílý**
FTVS UK
Odd. vodních sportů
J.Martího 31
162 52 Praha 6
e-mail: mbily@ftvs.cuni.cz
- PhDr. Vladimír Süß, Ph.D.**
FTVS UK
Katedra sportovních her
J.Martího 31
162 52 Praha 6
e-mail: suss@ftvs.cuni.cz